

Flagning med fremmedflag i Sønderjylland i mellemkrigstiden set under en administrationshistorisk synsvinkel

Peter Fransen

Fortid og Nutid december 1999, s. 259-280

I mellemkrigsårene blev flagning med tyske flag og bannere et påtrængende problem for de danske myndigheder i det hjemvendte Sønderjylland. I artiklen dokumenteres det, hvorledes spørgsmålet om flag og faner i sammenhæng med det tyske mindretals voksende politiske selvtillid gav de danske myndigheder problemer. Vanskelighederne blev ikke mindre af, at de danske myndigheder var uenige om, hvilken strategi, der skulle følges over for mindretallets stadig mere udfordrende brug af det tyske flag og foreningsfaner med symbolsammenfald med tyske højhedstegn.

Peter Fransen, f. 1962, ph.d., arkivar ved Landsarkivet for Fyn. Har i 1998 udarbejdet afhandlingen *Politiet i Sønderjylland. De politimæssige foranstaltninger i Sønderjylland fra tiden omkring Genforeningen set i lyset af udviklingen inden for det danske ordens- og kriminalpoliti frem til enhedspolitiordningen i 1938.*

I forbindelse med fremvæksten af nationalstaten – og den kollektive bevidsthed om begreber som nation og folk, blev flaget uden sidestykke det stærkeste nationale symbol. Fra midten af 1800-tallet omgærdet af en nærmest mytisk tilbedelse og under alle omstændigheder med en symbolkraft, der var så stærk, at alle er klar over, hvorledes det at vise flaget skulle tolkes – nemlig som udtryk for nationalt tilhørsforhold. Derfor blev det at vise flaget naturligvis anvendt både af dansk- og tysksindede i forbindelse med afstemningerne i 1. og 2. zone i 1920. Billederne af gaderne i de slesvigske byer i rødt, hvidt, sort og blå (dvs. Dannebrog, kejsertidens tyske rigsflag og den slesvig-holstenske fane) har alle, der blot perifert har beskæftiget sig med Sønderjyllands historie, set i hobevis. Mest dramatisk blev det i 2. zone, hvor Den internationale kommission, der stod for styret i afstemningsområdet, ville forbyde

flagkrigen i de sidste dage før afstemningen i 2. zone 14. marts 1920. Tyske protester førte dog til, at flagforbudet blev indskrænket til offentlige bygninger og andre huses stueetager. Velkendt er ligeledes brugen af flaget på afstemningsplakaterne i 1920. Efter Sønderjyllands genforening med Danmark rejste der sig en skov af flagstænger i landsdelen. Hvis der *ikke* blev rejst en flagstang på en gård, så var der nok tale om en tysksindet, og det blev husket. Alt dette skulle være kendt stof, men det skal nævnes her for at understrege, at spørgsmålet omkring flaget – især i Sønderjylland – havde stor følelsesmæssig betydning for befolkningen.

Jeg vil i artiklen væsentligst koncentrere mig om den sidste del af mellemkrigstiden – ikke fordi der ikke var konflikter omkring flagning i forbindelse med afstemningen i 1. og 2. zone i 1920, men fordi problematikken fra slutningen af 1920'erne er mindre

kendt og lægger op til at anvende en administrationshistorisk synsvinkel. Spørgsmålet om og problemer vedrørende flagning med fremmed nationalitetsflag og foreningsbannere med symbolsammenfald med, hvad der kunne udlægges som tysk højhedstegn, blev i Sønderjylland særdeles sprængfarligt i 1930'erne. Vægten vil blive lagt på det administrationshistoriske aspekt forstået som hvilke myndigheder, der var involveret, og hvorledes de forsøgte at håndtere problemet. Spørgsmålet om flagning med fremmedflag belyser nogle af de vanskeligheder, som det tyske mindretals øgede selvtillid og aktivitetsniveau afstedkom for de danske myndigheder igennem 1930'erne, men jeg vil også dokumentere, at problemstillingen havde rødder længere tilbage i tiden. Konkrete historiske eksempler på flagning vil også blive inddraget – men målet med artiklen er primært at få placeret flagspørgsmålet i den rette sønderjyske administrationshistoriske kontekst, hvor kruntappen fra 1934 var politiadjudanten.

Flagspørgsmålet i Tønder politikreds i 1927

Kort tid efter Genforeningen indskærpede departementschefen i justitsministeriet over for de sønderjyske politimestre, at der *ikke* måtte skrives ind mod flagning med tysk rigsflag i de indlemmede distrikter, uden at der forud var konfereret med og opnået enighed med amtmanden.¹ Retningslinierne var afstukket for at forsøge at mindske eventuelle konflikter med det nye tyske mindretal i Sønderjylland. De første år efter Genforeningen forløb uden de store episoder, og spørgsmålet var om den mundtlige instruks, der var udstedt i lyset af den umiddelbare Genforening, stadig var gældende.

I året 1927 dukkede flagspørgsmålet for alvor op igen og skabte i de kommende år adskillige administrative forviklinger. Det nationale klima i Sønderjylland blev fra midten af 1920'erne tilspidset. Landbrugskrisen kradsede, og hermed fulgte øget tilslutning til det tyske mindretal, – mindretallet gik således kraftigt frem ved folketingsvalget i 1926, og samme år var Kreditanstalt Vogelgesang blevet oprettet, som bl.a. ved hjælp af tysk kapital støttede hjemmetyskerne i jordkampen i Nord-slesvig og med lån bejlede til de nationalt blakkede. Hertil kom den nord-slesvigske selvstyrebevægelse under ledelse af Cornelius Petersen og senere samlingsbevægelsen under ledelse af H.C. Lei. Disse bevægelers fiasko var i midten og slutningen af 1920'erne ikke givet på forhånd.

Politimesteren i Tønder, Aage Seidenfaden – den senere formand for politimesterforeningen og endnu senere politidirektør i København, henvendte sig i 1927 flere gange til justitsministeriet, da han havde modtaget klager fra dansksindede i Tinglev og i Tønder over hjemmetyskernes brug af det tyske flag og den slesvig-holstenske fane. De danske Forsvarsbrødre i Tinglev havde f.eks. på vegne af de danske beboere i Tinglev anmodet om, at politiet ville gribe ind over for brugen af det tyske flag. Den konkrete anledning var, at der i Tinglev skulle indvies en privat tysk realskole, og til denne begivenhed ventedes stort rykind sydfra bl.a. skoleautoriteter fra Flensborg, Slesvig og Berlin. I den forbindelse var der blevet rejst en stor flagstang uden for den ny skolebygning, og planen var utvivlsomt, at der skulle flages med det såkaldte slesvig-holstenske eller det tyske flag. En sådan manifestation ville ifølge Forsvarsbrødrene skabe forbitrelse blandt den dansksindede befolkning, så der blev truet med skrivelser og protester i den danske presse i Sønderjylland. Det skal tilføjes, at

Figur 1. Storegade i Åbenrå på afstemningsdagen den 10. februar 1920. Som overalt i afstemningsområdet blev de nationale standpunkter markeret med flag. Dannebrog, det sort-hvid-røde kejserflag og Weimarrepublikkens sort-rød-gule samt den slesvig-holstenske fanes blå-hvid-røde farver (Institut for Sønderjysk Lokalhistorie, Åbenrå).

festen og den tyske flaghejsning ikke gav anledning til nogen uorden, og politiet foretog sig ikke noget i anledning af flagningen. Dog skabte begivenheden, som Seidenfaden udtrykte det, en del misstemning blandt Tinglevs danske flertal.

Seidenfaden satte forstandigt sagen ind i en større sammenhæng ved sin henvendelse til justitsministeriet. Han anførte, at det ikke var første gang, at flagspørgsmålet var rejst i hans embedstid i Tønder (siden 1922). For Tønders vedkommende havde der ingen vanskeligheder været, idet han på henvendelser konsekvent havde fulgt den linie, at han ikke ville finde sig i anvendelsen af tysk flag ved processionser o.l., og han var ikke vidende om, at nogen beboer eller institution i byen havde hejst det tyske flag fra hus eller

plads. På landet havde han accepteret, at der fra enkeltliggende gårde var flagget med tyske flag (ved familiefester og begravelser), men det forekom sjældent. I Tinglev var der foruden episoden, der var ved at tilspidse sig omkring skoleindvielsen, endnu et problem med den tyske højskole, som om søndagen og ved enkelte andre lejligheder flagede med det slesvig-holstenske flag. Seidenfaden havde på trods af henvendelser fra danske tinglevboeres side ikke ment at have hjemmel til at skride ind imod flagning med dette flag. Der var jo i dette tilfælde ikke tale om noget egentligt nationalitetsflag.

Det, der i 1927 for alvor bekymrede Seidenfaden, var den tyske agitation, der var begyndt at blive stadig mere pågående med muligheden for natio-

nal uro til følge. Seidenfaden var af den formening, at flagspørgsmålet var ved at blive brændende, og det ville være meget ønskeligt, om der snarest kunne gennemføres samme flagordning som i det øvrige land. Seidenfadens profeti skulle med nogle års forsinkelse komme til at holde stik, men derimod skulle det knibe voldsomt med at få den samme flagordning i Sønderjylland som i resten af landet. Faktisk var de eksisterende regler ganske klare. I justitsministeriets bekendtgørelse af 10. april 1915 blev det fastslået, at der som regel ikke måtte flages med fremmed nationalitetsflag. Det blev præciseret, at det med at hejse flaget og flage med udenlandsk nationalitetsflag var et anliggende for justitsministeriet – og at politimyndighederne er den myndighed, der på vegne af ministeriet udøvede kontrollen. Med Sønderjyllands Genforening med resten af landet i 1920 blev spørgsmålet om at flage med udenlandsk nationalitetsflag et reelt problem. 1915-bekendtgørelsen var aldrig udtrykkeligt blevet indført i de sønderjyske landsdele, og blev af bl.a. Seidenfaden ikke anset for gældende ret syd for Kongeåen.²

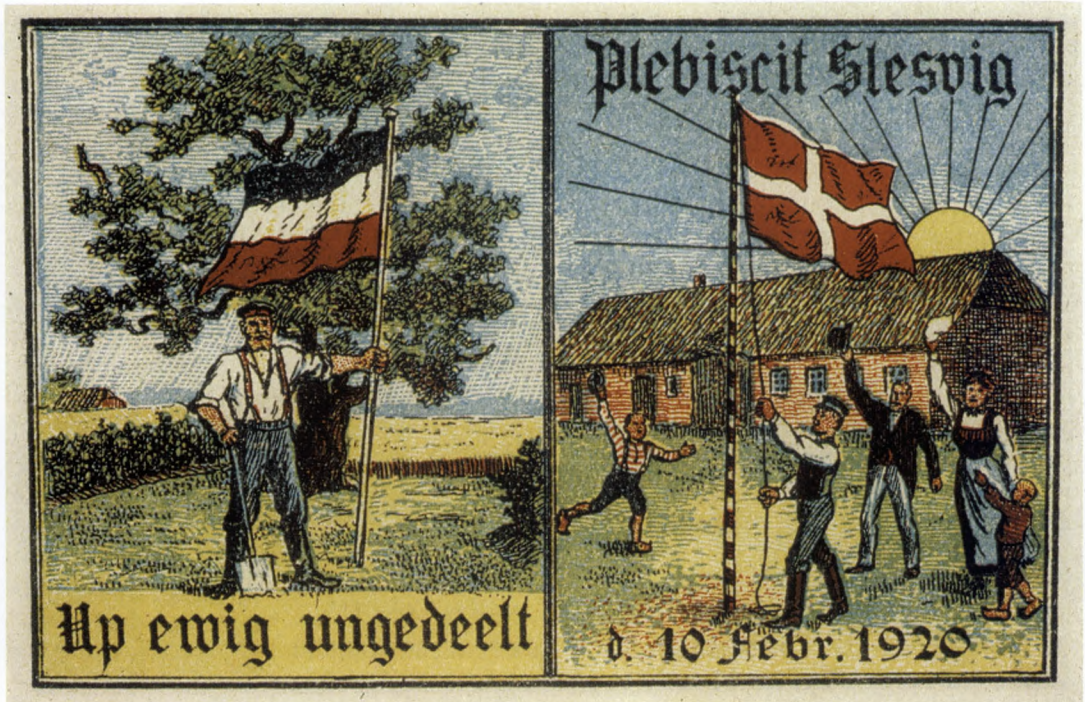
De omtalte enkeltsager vedrørende flagning i Sønderjylland ligger naturligvis i justitsministeriets arkiv, men også i statspolitiets arkiv, fordi Valdemar Mensen, der var chef for statspolitiet – reelt kriminalpolitiet – også var chef for det sønderjyske ordenspolitiet.³ I Sønderjylland blev ordenspolitiet statsligt fra 1920, mens det i resten af landet var kommunalt frem til 1938. Årsagen til, at ordenspolitiet i Sønderjylland var statsligt fra Genforeningen, var bl.a., at man ikke ønskede kommunal indflydelse på korpset. Man frygtede, at i de kommuner, hvor tyskheden stod stærkt, kunne det give anledning til at ansætte betjente, der måske ikke var 100 % loyale over for den danske stat.

Nuvel, Mensen fik nys om flagsagen og gav Seidenfaden en påtale om, at han skulle orienteres om denne type af sager, da det var *ham*, der skulle fremlægge slige spørgsmål for ministeriet. Men hvilket ministerium? Justitsministeriet konfererede med statsministeriet, og statsministeriet meddelte telefonisk Mensen, at der i nærmeste fremtid ville blive nedsat en kommission til at overveje hele flagspørgsmålet. For ikke at præjudicere den kommende ordning havde statsministeriet indtil videre stillet sagerne fra Tønder i bero. Seidenfaden kunne således ikke umiddelbart hente hjælp til at løse spørgsmålet om flagningen.

Den fortrolige sønderjyske flaginstruks af 1928

Statsministeriet nedsatte i juli 1928 en flaglovskommission, som to år senere afgav betænkning.⁴ Der var tidligere gjort forsøg på at få en mere ensartet lov om flaget og flagføring. Allerede i 1854 havde man følt behovet, men sagen var blevet henlagt, da man ikke kunne enes om, hvilket ministerium sagen skulle henhøre under. I 1904 og 1907 havde der været nedsat kommissioner, men ingen af disse førte til nogen lovordning. Således skulle det også komme til at gå for kommissionen af 1927. På trods af at flertallet anbefalede en lovgivning, og statsminister Stauning både i 1930/31, 1931/32 og 1933/34 fremsatte lovforslag med forankring i kommissionsbetænkningen, blev der ikke vedtaget nogen ny flaglovgivning. Om justitsministeriet havde forudset dette udfald, kan ikke afgøres, men ministeriet fandt det trods statsministeriets arbejde påkrævet at få præciseret, hvorledes spørgsmålet skulle tackles i Sønderjylland.

Den 11. juni 1928 udsendte justitsministeriet en fortrolig instruks an-

Figur 2. Denne nødpenge seddel fremstår umiddelbart som neutral ved at gengive både tyske og danske symboler. Tegneren har dog ikke været kendt med dansk flagtradition, for Dannebrog ses højest på en flagstang, der er tofarvet. De sribede flagstænger i hvidt og sort var en tysk tradition. Falsk nødpenge seddel fra Varnæs (Museet på Sønderborg Slot).

gående flagning i de sønderjyske landsdele.⁵ I forhold til bekendtgørelsen af 1915 var der tale om en lempelse af reglerne. Den fortrolige instruks til politimestrene i Sønderjylland var i relation hertil en lempelse af de almindelige forbud mod brugen af fremmed flag ved i en lang række tilfælde at påbyde politimestrene *ikke* at skride ind. Fortolkningen lød på, at der kun skulle skrives ind, hvis en udpræget demonstration skønnedes tilsigtet. I praksis blev instruksens fortolket forskelligt – mest lempeligt i Tønder amt, hvor hjemmetyskerne stod stærkt. Her blev der fulgt en mild kurs fra administrationens side. Over for privatpersoners flagning med tysk flag blev der f.eks. udvist stor tolerance. Det blev understreget, at politimestrene skulle forhandle med amtmanden, inden der blev skredet ind imod flagning med fremmed flag. Der skulle typisk skri-

des ind, når flagningen var rettet imod staten, eller hvis flagningen var af krænkende karakter i forhold til den øvrige befolkning, i særdeleshed hvis flagningen med fremmed flag fandt sted på danske eller tyske festdage. Ved processioner, hvor der ikke var tale om internationale møder eller stævner, var det heller ikke tilladt at føre eller bære udfoldede faner. I tilfælde af privates flagning på en enkelt dag, ved højtidelige lejligheder, f.eks. indvielse af tyske bygninger til officielt brug (privatskoler, forsamlingshuse o.lign.) på festpladser og ved sportsstævner, skulle der almindeligvis ikke skrives ind.

Instruksens var dog ikke mere klar end, at resultatet blev, at de lokale politimestre fulgte en uensartet procedure, der til dels var betinget af, hvilken politik amtmanden over det pågældende område ønskede ført.

Dele af instruksen kan siges at være blevet strammet i 1931, hvor justitsministeriet i en fortrolig instruks for Sønderjylland af 18. november pointerede, at der skulle skrives ind imod udlændinge, der under demonstrationer markerede udenlandske korporationer eller organisationer, bar fremmede uniformer eller ensartet påklædning, der kunne sidestilles med uniform, medførte udenlandske flag eller bannere eller medførte musikkorps, der spillede udenlandske musikstykker, eller hvis der blev sunget udenlandske sange. Instruksens var nu ikke udelukkende rettet imod udlændinge. Det blev også fremført, at hvis der var tale om at tillade eller nægte tilladelse til foranstaltninger, der havde nationalpolitisk karakter, ville det også være på sin plads at gribe ind.⁶ Kompetencemæssigt blev der henstillet til politimestrene, at en konkret afgørelse angående foranstaltninger, der havde nationalpolitisk karakter, skulle træffes efter konsultation med amtmanden. Amtmændene skulle sørge for en ensartet praksis i de forskellige amter. Men praksis blev trods dette ikke ens fra amt til amt.

Nazismen skaber øgede spændinger

Problemet vedrørende flagning og fremvisning af tyske højhedstegn i Sønderjylland blev for alvor et problem efter nazisternes magtovertagelse i Tyskland i 1933 – hvor hagekorsflaget og det tyske sort, hvid, røde flag begge blev officielle tyske rigsflag. Meget kort fortalt så den generelle situation i Sønderjylland således ud: I marts 1933 rettede Schleswig-Holsteiner Bund et voldsomt angreb imod grænsedragningen, bl.a. ved møder på Knivbjerg, og det blev startskuddet til »Påskeblæsten« i 1933. Det politi-

ske uvejr drev ind over Sønderjylland fra syd. Regeringen følte, at situationen ved grænsen var ved at udvikle sig truende, ikke mindst fordi der verserede rygter om samling af bevæbnede grupper nord og syd for grænsen, og den 8. april blev det besluttet at trække mere statspoliti til Sønderjylland.

Resultatet blev oprettelsen af 100-mandsholdet, et uniformeret statsligt kriminalpoliti. Korpset blev først etableret med base i Sønderjylland, men kunne sættes ind over det ganske land ved lejligheder, hvor det stedlige ordenspoliti ikke slog til. Begivenhederne i Tyskland med nazisternes magtovertagelse 30. januar 1933 gav anledning til bekymring i den danske regering, specielt efter at Hitler fuldstændig havde sikret sig diktatorisk magt efter pseudovalget i marts. Omkring påske 1933 rejste der sig i Slesvig-Holsten og blandt de yderliggående grupper af det tyske mindretal et politisk stormløb imod grænsen. De danske myndigheder frygtede i perioder direkte aktioner. Oprettelsen af 100-mandsholdet i Sønderjylland ses som en direkte følge af urolighederne i grænselandet, og loven om forbud mod at bære uniform m.v. af 12. april 1933 må ligeledes ses som en udløber heraf samt de senere uroløve. »Påskeblæsten« var ikke et organiseret oprør styret fra Berlin, og fra midten af året drev den umiddelbare fare over.

Derimod voksede de danske myndigheders bekymring over, at den tyske nazistbevægelse befæstede sin stilling inden for de hjemmetyske kredse. Specielt i Tønder Amt blev situationen anspændt pga. hjemmetyskernes relative styrke i området. Hertil kom, at politimester Aage Seidenfaden og amtmand O.D. Schack ikke var enige om hvilken linie, der skulle følges – og det gjaldt ikke blot i spørgsmålet om flagning. Justitsministeriet var generelt mere tilbøjeligt til at følge amtmandens mere eftergivende politik end den linie, politime-

Figur 3. Foto fra Sønderborg sandsynligvis fra Hindenburgs bisættelse den 7. august 1934. Fra de danske myndigheder var der givet tilladelse til, at tyske institutioner i Sønderjylland kunne udtrykke sorg ved flagning på halv stang. Dette hus var ejet af en privatmand, den tidligere redaktør for *Sonderburger Zeitung*, så der var her tale om en overtrædelse af flagtilladelsen (Lokalhistorisk Arkiv for Dybbøl, Ulkebøl og Sønderborg).

steren ønskede. Følgende eksempel kan illustrere forholdene. Da Danmarks Nationale Socialistiske Arbejder Parti (DNSAP) i slutningen af august 1933 anmeldte et demonstrationstog gennem Tønder by til den 17. september, anbefalede Seidenfaden, at demonstrationen skulle forbydes. Han henviste til, at nationalsocialisterne i hvert fald i Sønderjylland var et parti af urostiftere. Anmelderen af demonstrationen, bagermester Kretzing i Bylderup-Bov, der for tiden optrådte som dansksindet nationalsocialist, havde også været med til at stifte Nationalsocialistische Arbeitsgenmeinschaft Nordschleswig (NSAN) på et møde i april på Saksborg Kro i Burkal sogn. De hjemmetyske kredse havde en tradition for ikke at optræde partipolitisk, men forholdene var ved at ændre sig. Seidenfaden slog derfor fast, at i »Grænseegnene, specielt i Tønder, maa jeg formene, at Optog af Nationalsocialister, være sig danske eller tyske, paa offentlig Gade ikke bør

taales«. ⁷ Schack var af en anden overbevisning, så sagen blev forelagt justitsministeriet. Den 9. september 1933 meddelte justitsminister Zahle, at ministeriet var enig med amtet i, at der ikke forelå tilstrækkelig grund til at forbyde den omtalte demonstration.

Ved selve demonstrationen i Tønder by deltog ca. 140 personer, som medbragte 10 faner med hagekors – dog ikke det »tyske« hagekors, men fanen med det hvide hagekors i den røde fane, som var de danske nazisters foreningsfane. Ikke desto mindre samlede demonstrationen både dansk- og tysk-sindede. Under marchen gennem Vestergade spillede musikkorpset melodien til Horst Wessel-sangen, og de tyske tilskuere, der stod på fortovet, istemte straks »*Die Fahne hoch, die Reihen fest geschlossen*« og hilste med Heil Hitler. ⁸ Byens tyske nazistgruppe optrådte som Tordenskjolds soldater, idet de skiftede fra gadehjørne til gadehjørne for at komme til at gentage nazist-hilsenen og deltage i sangen. Der var adskillige af de danske tilskuere, der fandt optøget så latterligt, at de måtte le, og det medførte dagens eneste voldelige episode. En tysk statsborger, der deltog i optøget, så sig gal på en tilskuer, som han mente lo af ham, hvilket gav ham anledning til at give tilskueren et slag i ansigtet. Politiet greb straks ind og anholdt manden, som blev idømt en bøde og som subsistensløs udvist af landet med tilhold i henhold til fremmedloven. Politiet havde ved denne lejlighed en heldig hånd og på trods af, at optøget klart blev opfattet som en provokation, kom det ikke til alvorlige udskejelser.

Med til den nazistiske ideologi, hvor den enkelte er intet og fællesskabet alt, hører store suggestive masseopbud med propagandamarch, faner, pomp og pragt – vel bedst illustreret ved de årlige partidage i Nürnberg. Hjemmetyskerne i Sønderjylland ville gerne efterligne dette

masseopbud, men generelt må det siges, at de propagandamarcher og flag- og fanedemonstrationer, de kunne frembyde, end ikke kunne siges at have en svag afglans af det 3. riges propagandaopbud. Set fra en dansk synsvinkel var det tyske mindretals talmæssige styrke ikke foruroligende. Dets kraft bestod i den faste organisation og den store støtte sydfra. Bag det tyske mindretal stod Slesvig-Holsten, og bag Slesvig-Holsten stod Det tyske Rige. Et mønster, der kunne følges både før og efter 1933. Hvis ikke det havde været pga. den nationalsocialistiske sejrsgang i Tyskland og det faktum, at det tyske mindretal i Danmark sluttede så massivt op om nazismen, ville hjemmetyskernes propagandamarcher kun have påkaldt sig de danske myndigheders hovedrysten.

Politiadjutantstillingen

Det tyske mindretals nazificering fik i 1934 den danske regering til at oprette en særlig politistilling i Sønderjylland. De særdeles spgede forhold omkring genoprettelsen af politiadjutantstillingen skal jeg ikke komme nærmere ind på her,⁹ og hvad angik flagning med fremmedflag, var spørgsmålet, om det overhovedet faldt ind under politiadjutantens ressort. Udviklingen kan følges i de nedenstående tre uddrag fra henholdsvis politiadjutantens ansættelsesbrev og de efterfølgende instruks for stillingen.

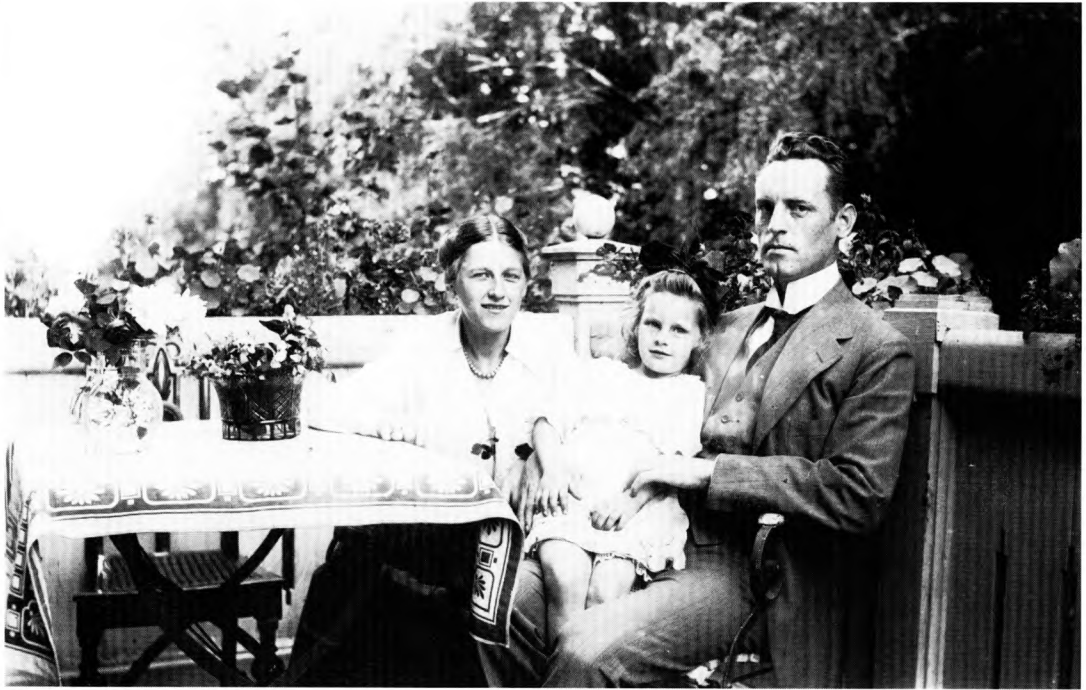
Med beskikkelsen af Fritz Jacobsen fulgte den 20. april 1934, hvad der kunne opfattes som en foreløbig instruks for arbejdet. Heri hedder det bl.a.: »Som *Politiadjutant i de sønderjyske Landsdele er De direkte underlagt Justitsministeriet som Raadgiver i Sager angaaende grænse-politiske Spørgsmaal. Det vil navnlig paahvile Dem gennem Politimestrene og i Sam-*

arbejde med Statsadvokaten, Amtmændene og Centraladministrationen at samle alle Oplysninger om de særlige sønderjydske Forhold og skabe en hurtigt virkende Oplysningscentral for Landsdelen under Anvendelse af Person- og Sagskartoteker. Til Fremme heraf kan De, i det Omfang De skønner det nødvendigt, sætte en udvidet Efterretningstjeneste i System i de enkelte Politikredse i Samarbejde med den stedlige Politimester.

De vil derhos, saafremt der i Tilfælde af uroligheder, Demonstrationer o.lign. bliver Spørgsmaal om Anvendelse af større Politistyrker, have Dispositionsret over det i Sønderjylland stationerede Politi, ligesom De bør være tilstede ved Uroligheder af denne Art og eventuel lede Politiets Bevægelser i Marken. Af de af Dem til Justitsministeriet afgivne Indberetninger og Indstillinger vil De samtidig have at sende Genpart til Chefen for Statspolitiet«.

I politiadjutantens instruks af 12. januar 1935 var ordlyden: »*For at opnaa ensartede Afgørelser i Sager af grænsepolitisk Art, saasom Flagning, Processioner eller Optræden af udenlandske Talere her i Landet, har Justitsministeriet paalagt Politimestrene i de sønderjydske Landsdele at indsende Indstillinger i saadanne Sager til Politiadjudanten, der derefter forelægger Sagerne for Amtet. Kun i Tilfælde af, at Sagen er af særdeles hastende Karakter, kan Politimesteren indsende Sagen direkte til Amtmanden, men den skal da, saafremt mundtlig Forhandling med Politiadjudanten har fundet sted, indeholde Oplysninger om dennes Standpunkt, en Genpart af Indstillingen skal derhos tilstilles Politiadjudanten. Saafremt Amtet ikke kan tiltræde Politiadjutantens Indstilling, bør Sagen forelægges Justitsministeriet til Afgørelse«.*

I den ændrede instruks af 11. december 1935 var der sket ændringer i kompetencespørgsmålet. De sønderjyske

Figur 4. Et stemningsmættet billede af Kresten Refslund Thomsen sammen med sin kone Ingeborg og sandsynligvis en af familiens døtre, muligvis på terrassen i amtmandsboligen Brøndlund slot engang i 1920'erne. Refslund Thomsen blev i 1920 landråd over Åbenrå Amt, 1920-1954 amtmand og 1935-1944 tillige politiadjutant. I mellemkrigstiden blev Refslund Thomsen den mest centrale politisk/administrative skikkelse i Sønderjylland (Institut for Sønderjysk Lokalhistorie, Åbenrå).

politimestre skulle nu »indsende Indstillinger i saadanne Sager til Politiadjudanten, der derefter træffer Afgørelsen i Sagerne eventuelt efter forhandling med vedkommende amtmand. I Tvivlstilfælde forelægges Sagen for Justitsministeriet«. ¹⁰

Ud over de forhold, der blev nævnt i ansættelsesbrevet, hvilke retningslinier havde politiadjudanten ellers at holde sig til? Her må specielt henvises til justitsministeriets tidligere omtalte fortrolige instruks af 11. juni 1928 angående flagning i de sønderjyske landsdele og instruks af 18. november 1931 angående foranstaltninger til at forebygge demonstrationer af udlændinge på dansk statsområde og til at sikre opretholdelse af den lovlige orden ved grænsen.

Disse to tjenestebefalinger viser sammen med retningslinierne for politiadjudanten den kontinuerlige udvikling fra, at myndighederne fokuserede på problemerne i Sønderjylland som et nationalt mindretalsproblem til, at der skete en forskydning i retning af, at det centrale var tiltag, der afspejler den frygt, som radikaliseringen/nazificeringen af det tyske mindretal forårsagede.

Kresten Refslund Thomsen – amtmand og politiadjutant

Fritz Jacobsen kom kun til at virke i stillingen som politiadjutant i godt 1 år. Den 4. august 1935 døde han af

hjertelammelse i en alder af 43 år. Stillingen som politiadjutant blev den 19. november 1935 overtaget af amtmanden over Åbenrå og Sønderborg Amter, Kresten Refslund Thomsen, uden at han i øvrigt havde søgt stillingen. Allerede i 1933 havde dommeren i Åbenrå, Chr. Andersen, peget på Refslund Thomsen som en mulig lokal »overleder« af politiet og fremhævet følgende fortrin: Refslund Thomsen var sønderjyde, havde et indgående kendskab til grænselandets mange aspekter og sine landsmænds mentalitet, han var forsigtig og tilbageholdende, vovede nødtigt pelsen, men var ikke bange for at tage sit ansvar, når det skulle være.¹¹ I 1935 fandt den nyudnævnte justitsminister K.K. Steincke, at tiden var inde til at forlade den mere udfarende stil, som Fritz Jacobsen havde været eksponent for. I stedet blev det prioriteret at udnævne en mere tilbagetrukket og reflekterende embedsmand, der umiddelbart havde bedre forudsætninger for at handle fra kulissen. Steincke gik med andre ord i gang med at præparere Refslund Thomsen. Set på baggrund af, at Refslund Thomsen selv i 1933 havde afvist tanken om, at en amtmand kunne beklæde stillingen som politiadjutant, virker det ganske sandsynligt, at udnævnelsen først skete efter et massivt pres fra regeringens nye justitsminister, statsminister Th. Stauning, samt svigerfaderen H.P. Hanssen.¹²

Politiadjutant Fritz Jacobsens pludselige død i august 1935 faldt sammen med, at hjemmetyskerne havde markeret sig med fornyet selvtillid og styrke. Det kunne frygtes, at der ville ske en samling af de hjemmetyske nazister under dyrlæge Jens Møller. Nationalsocialistische Deutcher Arbeiterpartei Nordschleswig (NSDAPN) var blevet dannet juli 1935, og i selve den nazistiske bevægelse var der sket en yderligere radikaliserings. Situationen måtte betegnes som kritisk.

Også spørgsmålet om flagning med fremmedflag (med det tyske rigsflag, Slesvig-holstens flag, hagekorset og foreningsbannere med symbolsammenfald) voldte svære problemer. De lokale politimestre fulgte en uensartet procedure, der til dels var betinget af, hvilken »linie« amtmanden over det pågældende område ønskede lagt. Et forhold som kunne give den førte politik over for mindretallet i Sønderjylland et skær af vilkårlighed, som ingen af parterne kunne være tjent med. Med oprettelsen af politiadjutantstillingen i 1934 og denne stillings gradvise »indhug« i amtmandens kompetence i grænsepolitiske problemstillinger blev spørgsmålet om flagning ikke kun et spørgsmål om de danske myndigheds forsøg på at dæmme op for de stadig mere nazificerede hjemmetyskere, men også en slagmark for forskellige administrative instansers interesser. Problemstillingen involverede således de lokale politimestre, politiadjutanten, de sønderjyske amtmænd, justitsministeriet og statsministeriet. Spændingen mellem politiadjutantstillingen og amtmandsfunktionen er nok det mest centrale, men for at forstå hvorfor det faktisk *ikke* lykkedes Refslund Thomsen at få indført en ny flaginstruks, er det nødvendigt også at inddrage centraladministrationens overvejelser. Fra justitsministeriet og frem for alt fra statsministeriet var holdningen fra midten af 1930'erne generelt afvisende over for en stramning af flaglovgivningen. Det skal ses i lyset af den førte småstatspolitik, hvor det gjaldt om ikke at komme til at støde mere magtfulde naboer. Hertil kom, at der skulle tages hensyn til det danske mindretal syd for grænsen. Regeringen frygtede, at en stramning over for det tyske mindretal kunne føre til repressalier over for det danske mindretal.

Eksempler på hvorledes flagkampen blev ført

Hvorledes og hvornår blev flagkampen faktisk ført af det tyske mindretal? Optræk til konfrontation var der ved Knivsbjergfesterne, Hindenburgs begravelse, *Heldengedenktag*, *Volkstrauertag*, de tyske nazisters partidage og særbegebenheder som 30. januar til ære for *Die Machtergreifung* for at nævne de vigtigste.

Uden sammenligning var den største hjemmetyske begebenhed den (næsten) årlige sammenkomst ved Knivsbjergfesten. I 1933 havde stævnet været en nazistisk propagandaopvisning med klar brod imod den danske stat. Festen i 1934, der skulle afholdes søndag den 24. juni, var nr. 40 i rækken og var lagt ambitiøst an med pomp og pragt. Indholdet af arrangementerne var sædvanligvis sportskampe og idrætsøvelser, gudstjeneste, fællessang og opildnende taler.

Da ansøgningen om at afholde mødet i 1934 indløb, afkrævede Fritz Jacobsen festkomitéen et tilsagn om, at den ville modvirke enhver imod den danske stat rettet demonstrativ optræden fra udlændinges side, hindre udlændinge i at optræde som politiske talere samt sørge for, at flagning med udenlandsk flag blev indskrænket til enkelte flag på selve festpladsen. Et ønske fra nazisterne om at lade en gruppe gå i sluttet optog med musik og faner gennem Åbenrås gader blev ikke imødekommet. Der kunne forventes et tusindtalligt fremmøde, så Fritz Jacobsen udarbejdede en detaljeret fortløbig instruks for politiets virke. Det gjaldt om at kunne foregribe eventuelle overtrædelser af den indgåede aftale. Nok så væsentligt var politiadjutantens konkrete anvisninger af, at der skulle skrives ind imod afsyngning af *Deutschland, Deutschland über alles, Schleswig-Holstein Meerumschlungen* og den tyske Horst Wessel-

sang. Han var dog fuldt ud klar over, at specielt politiet i Sønderjylland ikke opnåede de bedste resultater ved blindt at følge en instruks. Der skulle indføling til, for at alt skulle forløbe så gnidningsfrit som muligt, hvilket var årsagen til, at samtlige tjenestegørende betjente var lokale. Ud på de små timer kunne han med baggrund i sine betjentes rapporter og sin egen deltagelse tilfreds indberette til justitsministeriet, at arrangementet havde haft ca. 7.000 deltagere, hvoraf halvdelen var børn og unge. Andelen, der kom tilrejsende fra Tyskland, havde været væsentlig større end tidligere og blev anslået til ca. 50%. På festpladsen sås blot 3 tyske flag, og den 40. i rækken af Knivsbjergfester forløb roligt uden demonstrationer. Der var ingen episoder, hvor politiet havde været nødt til at skride ind. Jacobsens måde at håndtere Knivsbjergfesten i 1934 på kom til at fungere som model gennem resten af 1930'erne. Selvom Knivsbjergfesterne frem mod 1940 blev stadig mere udfordrende, og det lejlighedsvis kom til små bataljer – især med ulovlig flagning og processioner ledsaget af hagekorsfaner – lå det helt klart for mindretallet, at der var grænser for, hvad politiet ville tillade ved disse fester. Fritz Jacobsen var en handlekraftig herre – der selv uden at have nogen egentlig hjemmel hertil – prøvede at inddæmme det tyske mindretals mere radikale bestræbelser.¹³

En mindre heldig hånd havde justitsministeriet i spørgsmålet om flagning i forbindelse med rigspræsident Hindenburgs begravelse. Da Hindenburg døde den 2. august 1934, rettede Johannes Schmidt, Vodder, lederen af det tyske mindretal – eller i hvert fald mindretallets folketingsmand – en henvendelse til justitsminister Zahle angående tysk flagning i Nordslesvig ved Hindenburgs jordefærd. Ønsket gik på, at der fra bygninger, som på en eller anden måde var samlings- eller arbejdssteder

for det tyske folkelige arbejde som f.eks. tyske skoler, forsamlingshuse, aviskontorer o.lign., måtte flages på halv stang med tyske farver. Zahle gav sit samtykke, men hermed var problemet ikke løst. Pastor Schmidt blev af de mere rabiate hjemmetyskere voldsomt kritiseret for ikke at have sikret sig mindretallets generelle ret til privat flagning på bisættelsesdagen. H.B. Jepsen udsendte på vegne af NSAN en pro forma bekendtgørelse, hvori han kundgjorde,

at »Vi ønsker ikke at se den tyske Sørgestund benyttet til at vække Anstød ved ulovlig Flagning. Vi beder derfor om at se bort fra privat Flagning«. Hvor »dybtfølt« denne fordring var, fremgår af, at H.B. Jepsen selv hejste det tyske flag ved sin private bopæl i Tinglev.

De danske myndigheder blev kraftigt angrebet i H.P. Hanssens avis *Hejmdal*, hvor beslutningen i visse danske kredse havde fremkaldt harme og sorg. Justitsministeriet havde nok ikke forestillet

Figur 5. Ved Knivbjergfesten den 23. juni 1935 var den centrale plads prydet med den slesvig-holstenske fane og det tyske hagekorsflag. Med radikaliseringen /nazificeringen af det tyske mindretal blev Knivbjergfesterne også en del af den nationalsocialistiske propagandavirksomhed. Politiajudanten holdt her skarpt øje med begivenhederne, og det viste foto er optaget af en af de civilklædte betjente. Knivbjergfesterne holdtes første gang i 1894, og granittårnet blev indviet i 1901 med en 7 meter høj Bismarck-statue placeret i den store niche. I 1919 blev statuen flyttet til Aschberg ved Eckernförde i Sydslesvig. Knivbjergmonumentet blev i august 1945 sprængt i luften af ukendte gerningsmænd (Politiajudanten 1935/1354, Landsarkivet for Sønderjylland).

sig de forviklinger, som deres ikke særlig klare tilladelse afstedkom. Således flagede f.eks. tyske frimenighedsspræster og formænd for tyske foreninger fra deres bolig – var det i overensstemmelse med tilladelsen? Helt absurd blev situationen omkring den danske kommuneskole i Rens i grænsesognet Burkal. Den danske kommuneskole havde en tysk afdeling, og lederen af denne havde hejst det tyske flag fra den danske institutions flagstang. Flaget blev på skolekommissionens formands foranledning fjernet, men røret afstedkom protester fra det tyske mindretal. Sognerådet og skolekommissionen forsøgte sig herefter med en salomisk løsning, der gik ud på, at hvis justitsministeriet i fremtiden ville give en lignende tilladelse til flagning, kunne der rejses en flagstang uden for den tyske afdeling af den danske skole, og herfra ville der kunne flages med tysk flag! Herefter var det Burkal sogns danske samfund, der klagede. Det var faldet foreningen for brystet, at skoledirektionen for Tønder Amt havde udsendt en erklæring om, at sagen var ordnet til alle parter tilfredshed. Holdningen i Burkal sogns danske forening var, at en offentlig dansk institution under alle omstændigheder kun skal flage med Dannebrog. Episoden viser, hvor grotesk flagspørgsmålet kunne udvikle sig, og det må siges at være justitsministeriets held, at hele situationen var særdeles speciel, forstået således, at der i de efterfølgende år ikke opstod en lignende lejlighed, hvor et tysk dødsfald kunne give anledning til nye ønsker om generel flagning.¹⁴ Ved andre enkeltstående lejligheder som f.eks. den tyske afstemningssejr i Saar flagede prominente skikkelser inden for mindretallet også. Det blev klart opfattet som en provokation – som et ønske om, at Nord-slesvig også skulle vende »*Heim ins Reich*«. I sådanne tilfælde fremkaldte flagningen en strafferetssag.

Et tilbagevendende problem var,

hvorledes de danske myndigheder skulle forholde sig til hjemmetyskernes ønske om at markere den tyske *Volks-trauertag*, hvor det officielle Tyskland mindedes de faldne i 1. verdenskrig. I Sønderjylland ønskede det tyske mindretal også at nedlægge kranse og markere dagen med flag og faner ved krigergrave på flere af landsdelens kirkegårde. I slutningen af 1920'erne og begyndelsen af 1930'erne gav det ikke anledning til de helt store konflikter, men efter 1933 blev situationen en anden. Nu blev der f.eks. i Haderslev nedlagt kranse og flag med hagekors, som efterfølgende fjernedes af dansksindede eller hjemmetyskere, der ikke sympatiserede med nazismen. Som modtræk mod dette ønskede de nazistiske hjemmetyskere, at der skulle opstilles vagter, hvilket de kirkelige myndigheder afviste. Biskop Valdemar Ammundsen havde ellers i 1934 indgået en aftale med *Kampgenossen und Kriegerverein* om, at foreningen kunne anbringe sin ensfarvede gule fane og kranse med sort-hvid-røde bånd ved det tyske monument på kirkegården. Ammundsen anførte, at det var under de sort-hvid-røde farver, at de faldne havde kæmpet, og at der blandt de faldnes efterkommere f.eks. også var socialdemokrater, som ikke ønskede at se deres sønner mindet med hagekors.¹⁵

De her nævnte episoder er kun enkelte eksempler på en lang række, hvor flag og faner skabte spændinger, så alt i alt var der god grund til at få klare regler for flagning. Et ønske som også kraftigt blev fremført af politiadjudanten.

Ønsket om en ny flaginstruks for Sønderjylland

Efter udarbejdelsen af den nye instruks for politiadjudanten i december 1935 ønskede Refslund Thomsen i

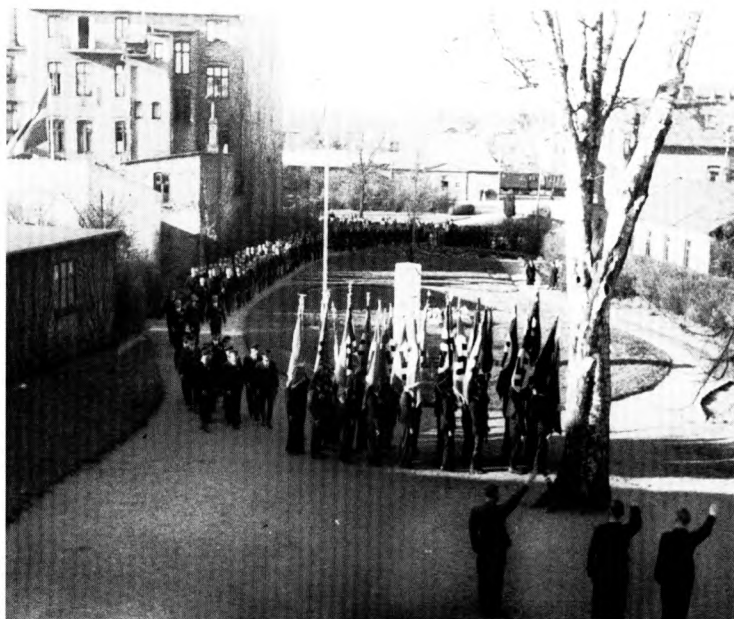

Figur 6. I forbindelse med NSDAP-N's partidag i Haderslev 1938 gav politiet tilladelse til march gennem byen med sammenfoldede faner. Billedet er taget kort før fanerne på trods af politiforbud blev udrullet. Politiet fulgte, som det ses, begivenhederne tæt, men greb ikke direkte ind over for overskrivelse. Episoden gav dog anledning til, at der senere blev rejst sigtelse imod de ansvarlige ledere fra mindretallet. Langs med nazisternes marchrute havde Haderslevs dansksindede i protest smykket deres private hjem med Dannebrog. Som det fremgår af billedet, blev optøget også mødt med sympatitilkendegivelser (Institut for Sønderjysk Lokalhistorie, Åbenrå).

samarbejde med de sønderjyske politimestre, at der skulle udarbejdes et forslag til et egentligt regulativ. Dette skulle stadfæstes af ministeriet som rettesnor for behandling af sager vedrørende flagning, demonstrationer, optræden af udenlandske talere m.m. Refslund Thomsen ønskede en revii-

sion af de omtalte instrukser fra 1928 og 1931.

Vurderingen i foråret 1936 var, at den linie, der var ført i årene siden Genforeningen, var et resultat af vekslende strømninger inden for det tyske mindretal. De midler, som mindretallet havde til rådighed, blev skaffet både

Figur 7. NSDAP-N's march gennem Haderslev ved partidagen 1938 førte skaren til Bürgervereins lokaler i Slotsgade. Ved mindesmærket for de faldne i 1. verdenskrig præsenteredes faner. Bemærk det højste Dannebrog i baggården til venstre i billedet - utvivlsomt højst i protest imod NSDAP-N's manifestation (Institut for Sønderjysk Lokalhistorie, Åbenrå).

inden for egne rækker, men frem for alt via støtte, der var kanaliseret fra kredse syd for grænsen. Investeringerne i mindretallets kulturelle arbejde havde dog i hele perioden været tiltagende. Det samme gjaldt på det økonomiske område i jordkampen og i arbejdet for skabelsen af tyske økonomiske organisationer. På det politiske felt var der derimod tale om en stærk skiftende indstilling. Efter en i hvert fald på overfladen afspænding i den Stresemanske periode i 1920'erne var nationalitetskampen atter blevet skærpet efter nazisternes magtovertagelse. De tyske bestræbelser gik så vidt, at de danske myndigheder måtte få det indtryk, at de tyske nazister nord og syd for grænsen troede ved en kraftig propaganda at kunne fremkalde forhold, som kunne retfærdiggøre kravet om en grænseflytning. Frygt for militær opstand og uroligheder gjorde sig også gældende.

Hjemmetyskernes politiske stilling blev i slutningen af 1935 svækket. Årsagen var især den fornyede splid, der opstod i de hjemmetyske rækker, samt at regeringen i Berlin lagde stadig større afstand til kravet om en revision af den dansk-tyske grænse. For Hitler var mindretalsproblematikken i Nordslesvig sekundær i forhold til de udenrigspolitiske mål, han forfulgte. Tvunget af disse forhold blev nationalitetskampen fra de nu så godt som fuldt ud nazificerede hjemmetyske kredse i slutningen af 1935 præget af indadvendthed i modsætning til den offensive fremtoning, der havde præget årene lige efter Hitlers magtovertagelse. Politiajudantens mål var at benytte en i det ydre roligere periode til at klargøre de danske myndigheders synspunkter. Reelt var det, han bad om, at få stadfæstet den procedure, han og hans forgænger havde udarbejdet. Proceduren, der havde udviklet sig, var i korthed følgende:

Når der til politimesteren eller til

politiajudanten indløb en anmeldelse om et optog, sammenkomst med udenlandsk deltagelse el.lign., blev anmelderen, eller den der stod som ansvarlig for arrangementet, kaldt til en samtale med politimesteren. Under samtalen skulle det klarlægges, hvilken karakter arrangementet ville have, hvem der skulle deltage, om der ville blive spillet musik, samt hvilke melodier der blev påtænkt spillet, om der ville blive medført flag og bannere og i bekræftende fald hvilke. Tilladelse til arrangementet kunne tildeles under forudsætning af, at:

- 1) Der ikke deltog udlændinge i større tal.
- 2) De udlændinge, der deltog, ikke optrådte i særskilte grupper, markerede korporationer og organisationer.
- 3) Ingen udenlandske musikkorps.
- 4) Indenlandske musikkorps ikke spillede udenlandske national- og kampmelodier.
- 5) Flag eller bannere ikke blev medført, hvis der var tale om udenlandske nationalflag eller påfaldende minder om udenlandske flag eller højhedstegn. Tilladt var foreningsflag og -bannere, som havde været i vedkommende forenings eje fra før Genforeningen.
- 6) Ingen fællessang i gader inden for den bymæssige bebyggelse.

Lempelige regler blev praktiseret ved sportsstævner og ved ligtog.¹⁶ Refslund Thomsen var i og for sig tilfreds med den ovenfor refererede procedure. Sigtet med det nye initiativ var ikke en skærpelse af retstilstanden, men alene at skabe klarhed og accept af den praksis, der havde udviklet sig.

Hvad angik sagerne af grænsepolitisk art så som processioner samt udenlandske talere i landet, lykkedes det i vid udstrækning Refslund Thomsen at komme igennem med de ønskede præciseringer, hvorimod det ikke lykkedes at skabe yderligere klarhed

vedr. brugen af fremmede flag, faner og bannere.

Allerede den 30. juni 1936 forelå der en ny instruks for foranstaltninger angående forebyggelse af demonstrationer af udlændinge på dansk statsområde. Heri hedder det bl.a.: »I alle Tilfælde, hvor der herefter er Spørgsmål om at tillade eller nægte Tilladelse til Foranstaltninger, der har en nationalpolitisk Karakter, eller hvori der paatænkes Deltagelse af Udlændinge, bør Politimestrene forelægge Sagen for Politiajudanten, der derefter træffer Afgørelse i Sagen, eventuelt efter Forhandling med vedkommende Amtmand. Der bør saa vidt muligt ikke uden Politiajudantens Samtykke skrives ind overfor Demonstrationer af saadan art.

Med hensyn til Flagning henvises til Justitsministeriets fortrolige instruks af 11. juni 1928.

Saasnart noget af de i denne Instruks omhandlende Forhold maatte indtræde, skal Politiajudanten straks sætte sig i Forbindelse med Justitsministeriet«. ¹⁷

Bemærkelsesværdigt er spørgsmålet om, hvad der skulle stilles op vedrørende generelle demonstrationer af nationalpolitisk karakter. Det vil reelt sige demonstrationer foretaget af det tyske mindretal i Sønderjylland med eller uden udenlandsk deltagelse. Her gjaldt forsamlingsfriheden heller ikke som hovedregel, men hvert enkelt tilfælde skulle forelægges politiajudanten til afgørelse. Mere præcise regler var ikke givet, men dem forventede Refslund Thomsen at kunne få på plads, når flagninstruksen skulle revideres – et ønske han ligeledes havde fremsat over for ministeriet.

Vigtigt er det ligeledes at påpege, at politiajudantens kompetence i disse nationalpolitiske anliggender var suveræn også set i forhold til amtmanden. Passagen i politiajudantens instruks, som omhandlede hans rolle

som justitsministeriets særligt kyndige og ansvarlige i grænsepolitiske spørgsmål, blev stadfæstet med denne instruks. 1928-instruksen angående flag var dog stadig gældende, men reelt ikke forenelig med politiajudantens virke. Misforholdet gav anledning til en fornyet konflikt mellem Refslund Thomsen og grev Schack. I forbindelse med Refslund Thomsens forsøg på i 1936 at styrke politiajudantstillingen og skabe større klarhed i forbindelse med ansvarsområdet, kom Schacks utilfredshed/bekymring endnu engang tydeligt frem. Meget sigende titulerede han Refslund Thomsen som kollega og ikke som politiajudant i et brev vedrørende politiajudantens politimæssige rolle. Schack fastslog i brevet på en sprogligt noget snørklet måde, at »det, jeg før opfattede som de sønderjyske Amtmænds Opgave paa dette Område, – en opgave, som det nu er tilfaldet Dem at varetage. – er dette: ud fra et nærmere Kendskab til Forholdene her, men også ud fra de Erfaringer, vi tidligere har gjort, da vi selv tilhørte det daværende danske Mindretal, politimæssigt at behandle det tyske Mindretal saa imødekommende, som Forholdene til enhver Tid under Hensyn til Statens Interesser og til Opretholdelse af Offentlig Ro og Orden, tillader det, og derved bidrage til at skabe et Tillidsforhold mellem Mindretallet og den danske Stat«. Schacks skepsis er ikke til at tage fejl af. Hans betænkeligheder skal ses ud fra hans grundopfattelse af, at mindretallet ikke skulle betragtes som et fremmedlegeme uden eksistensberettigelse. Det voksede og svandt efter egne love, og indgreb udefra kunne ikke hæmme væksten kun fremme dets vækst. Undtagelseslovgivning, politiregimente og navnlig en snart mild, snart streng kurs er fejlgreb, der absolut burde undgås. ¹⁸ Denne politik kunne muligvis føres med succes, inden den nationalsocialistiske bevægelse blev føren-

de blandt mindretallet, men netop i tiden herefter førte en human og idealistisk indstilling ikke til noget resultat. En eftergivende politik, som Schack reelt stod for, blev ikke kronet med succes, når modstanderne bestod af yderliggående nazistiske bevægelser, der udfoldede antidemokratiske bestræbelser.

Amtmand og politiadjutant Refslund Thomsen havde i sit brev til ministeriet netop slået på, at de bedste resultater ikke blev opnået ved eftergivenhed, »*Mindretallets under preussisk Herredømme indpodede Autoritetstro bevirker, at det utvivlsomt hurtigt vil affinde sig med en fast og klar Praksis, den være sig mere eller mindre streng*«. Protester kunne forudses, men da mindretallet ikke kunne forvente støtte fra Tyskland, ville de dø hen.¹⁹

Specielt politiets praksis over for flagning med fremmed flag blev efter Refslund Thomsens mening forvaltet alt for uensartet og havde ført til hyppige flagaffærer.

I praksis blev 1928-instruksen fortolket forskelligt, – mest lempeligt i Tønder amt. Her blev der fulgt en mild kurs fra administrationens side, over for privatpersoners flagning med tysk flag blev der f.eks. udvist stor tolerance. Vurderingen var, at befolkningen formentlig ikke var klar over det almindelige forbud mod brugen af fremmed flag. Således var i hvert fald statsministeriets vurdering i 1937.²⁰

I september 1935 blev hagekorset som nationalitetsflag enerådigt i Tyskland, og grænsen mellem hagekors og tilkendegivelsen af ønsket om tysk overhøjhed symboliseret ved faner og flag endnu mere flydende, når symbolet blev anvendt af hjemmetyske organisationer.²¹

Nationalsocialisterne i Tyskland havde den 12. marts 1933 ophøjet deres partibanner fra 1920 – et stort hagekors i en hvid cirkel i den orange/røde fane – til rigsflag, på linie med

det sort-hvide-røde flag. Hagekorset blev endnu mere dominerende med *Reichsflaggengesetz* af 15. september 1935, hvor hagekorsflaget blev det eneste rigs- handels- og nationalitetsflag, samtidig med at hagekorset også blev placeret i det tyske krigsflag.

De sønderjyske politimestre havde på Refslund Thomsens foranledning i begyndelsen af 1936 bl.a. indberettet til politiadjudanten om flagspørgsmålet. Fra politimester Axel Møller Bjerre i Lundtofte og Nybøl herreder (Gråsten) blev det fremhævet, at flagning med udenlandsk flag, vimpler eller standarter ved flere lejligheder havde sat sindene i bevægelse i et omfang, som ikke stod i rimeligt forhold til de enkelte tilfældes betydning. Pressen blev beskyldt for at piske en stemning op, der var helt ude af proportion med virkeligheden, og som skabte et modsætningsforhold mellem befolkningen, som burde og kunne være undgået. Hvis der fandtes faste og for alle bekendte regler om flagning med hjemmel til at meddele dispensationer, ville meget være vundet. Det blev anført, at sønderjyderne generelt havde forståelse for mindretallets ønsker om ved visse lejligheder at kunne samles om deres nationale samlingsmærker, men at det var den demonstration, der lå i overtrædelse af de gængse regler om flagning, som gav stof til harmen og presseangrebene.

Politiadjutantens egen holdning var, at det måtte stå klart for befolkningen, at flagning med udenlandske flag var forbudt i Danmark. Af hensyn til ikke blot den danske befolkning, men i lige måde myndighedernes anseelse, skulle der skrives ind mod åbenbare overtrædelser. 1928-instruksen skulle ændres, og der skulle henvises til politiadjudanten, hvad angik dispensationsansøgninger. Denne kurs ville skabe klarhed, men reglerne skulle naturligvis fra dansk side administreres uden smålig chikane, men

Figur 8. Hagekorsfanerne vajede også ved NSDAP-N's hyldestmarch gennem Sønderborg i anledning af 6-årsdagen for Hitlers magtovertagelse i 1939. Forrest fra venstre ses gårdejer Jep Schmidt, dyrlæge Jens Møller og gårdejer V. Deichgräber (Institut for Sønderjysk lokalhistorie, Åbenrå).

væsentlige overtrædelser ville blive påtalt. Det ville bidrage til en tiltrængt afspænding på dette område. Den tysksindede befolkning søgte ved en vag og eftergivende holdning at prøve, hvor langt man kunne gå uden at ifalde strafansvar. Politiajudantens store problem var den reelt forskelligartede praksis, der blev udøvet fra politikreds til politikreds.

Det lykkedes ikke Refslund Thomsen at få en ny flaginstruks og dermed en bedre hjemmel til at håndtere mindretalskonflikter. Fra statsministeriets side blev det i 1937 afvist med henvisning til, at der var tale om en uønsket skærpelse, men sagen var på ingen måde afsluttet, og flagning med fremmede flag voldte også i de kommende år til stadighed problemer.

Flere eksempler på den konkrete flagkamp

Østrigs indlemmelse i Tyskland i marts 1938 var en stor opmuntring for hjemmetyskerne i Sønderjylland, der igen vejrede muligheden for en grænserevision. Med Tysklands udenrigspolitiske succes blev der også sporet en

fremgang for NSDAPN, partiet der fra dets oprettelse i 1935 officielt blev anerkendt af det tyske moderparti. På den baggrund blev det årlige partistævne i Haderslev imødeset med spænding. Spørgsmålet om faner og flag var i den forbindelse naturligvis kun en blandt flere vanskeligheder, de danske myndigheder havde at tumle med. Hovedbegivenheden ved partistævnet den 14. april var en march gennem Haderslev by (se figur 6-7). I alt deltog 800-1.000 mennesker, selv om antallet således var betydeligt, var det færre end forventet. Haderslevborgerne havde smykket byen med Dannebrog, og nok skulle Danmark spille fodboldkamp imod England samme dag, men den reelle årsag til, at byen var klædt i rødt og hvidt, var som moddemonstration til det hjemmetyske optog. Det nazistiske optog havde fået tilladelse til at medføre sammenrullede faner i optoget og rulle dem ud foran monumentet for de faldne i 1. verdenskrig. Fanerne med det tyske hagekorsflag blev dog ligeledes demonstrativt præsenteret under marchen gennem Haderslev by. Der var her klart tale om en overtrædelse af den aftale, der var indgået med politiet, men der blev ikke skredet ind. Politiet ønskede

Figur 9. Efter den 9. april 1940 blev det endnu vanskeligere for de danske myndigheder at dæmme op for flagninger med hagekorsbannere. I flere sønderjyske købstæder flagede hjemmetyskere med hagekorsflag for at byde de tyske tropper velkommen. På dette billede fra Sønderborg vajer hagekorsflaget over biografen Kosmorama. Det var blevet hejst af redaktøren for Nord-schleswigsche Zeitung, der havde kontor bag biografen. I protest hejste man omgående Dannebrog hos biografens genbo, Løveapoteket (Lokalhistorisk Arkiv for Dybbøl, Ulkebøl og Sønderborg).

ikke en større konfrontation og valgte i stedet at rejse sag imod optogets ansvarlige leder landsretssagfører Lauritz Clausen for bevidst tilsidesættelse af påbudet, og Clausen blev idømt en bødestraf. Året efter deltog der ca. 1.800 mennesker i den hjemmetyske partidag, men her kom det ikke til aftalebrud. Ved en parade for partiledelsen blev der præsenteret 37 hagekorsfaner – herunder indviet 15 nye faner med aflæggelse af ed til Hitler og Stortyskland. Det kompromis, der var blevet indgået med politiet, gik ud på, at hagekorsfanerne herefter blev fjernet, men at 12-15 kredsfaner blev ført i demonstrationstog gennem Haderslev til Klosterkirkegården, hvor der blev nedlagt krans ved krigsmindesmærkerne.²²

På trods af at der fra Berlin til stadsighed blev manet til besindighed, og

der ikke blev stillet mindretallet nogen grænserevision i udsigt, var de hjemmetyske nazisters selvtilid støt stigende. I anledning af 6-årsdagen for Hitlers magtovertagelse kaldte de hjemmetyske nazister til propagandaoptog i Tønder og Sønderborg. I Tønder deltog over 1.100 personer, men fanerne forblev sammenrullede, indtil forsamlingen indfandt sig på Skyttegården. I Sønderborg deltog lidt færre, men her var tonen langt mere hård med hadske udfald imod de danske myndigheder, og partifører Jens Møller fremsatte slet skjulte trusler imod 1920-grænsen. Det tyske hagekorsflag blev her demonstrativt udfoldet under åben himmel, uden at politiet skred ind.²³

I april 1939 kunne departementschef i justitsministeriet Aage Svendsen meddele Refslund Thomsen, at

Die Fahne hoch

En delegation på fire ærkedanske sønderborgere fra Danmarks Samfundet overrakte på Valdemarsdagen 15. juni ved en nobel højtidelighed en Dannebrog-fane til "Deutsches Museum Nordschleswig" i Sønderborg. Misset havde længe ønsket sig et flag fra "den gamle fjende" for ligesom at undersøge det nu nærmest romantiske forhold parterne imellem.

- Ach ja, liebe Irmgard Butterschön. Selvom De er Slesvig-Holstener - jeg kan Dem mehr und mehr umslungern!
- Ach wie nett, Herrn Svend A. Hellesen. Wir Deutsche ja nach Liebe hungern. Ihr dumme Dänen er doch süsse. Ach De må maj gerne küsse!

Figur 10. De nationale spændinger i Sønderjylland er i 1990'erne afløst af samarbejde og gensidig respekt. Nu kan der sågar laves satiriske tegninger som denne fra Æ Rummelpot 1993, hvor flagene indgår, uden at parterne opfatter det som chikane (Gengivet med venlig tilladelse af tegneren Fritz Carstensen, trykt i Æ Rummelpot 1993).

hans retningslinier havde været til fornyet overvejelse i statsministeriet, udenrigsministeriet og justitsministeriet, og justitsministeriet havde på grundlag heraf udarbejdet et foreløbigt udkast hertil. Svendsen udbad sig kommentarer og tilføjede, at han var i tvivl om, hvorvidt det for tiden ville være heldigt at udsende en sådan instruks. Refslund Thomsens svar dateret den 5. maj 1939 angav, at det var ønskeligt på baggrund af de indvundne erfaringer at trække retningslinierne op, der i det væsentligste var fastslået ved praksis, idet han understregede, at praksis over for hjemmetyskerne i det sidste år var mildnet. Oprindeligt var det kun tilladt ved særlig højtidelige lejligheder at medføre udfoldede fore-

ningsfaner, der lignede det tyske nationalflag eller var pyntet med tyske højhedstegn, når disse faner var fra før Genforeningen, nu blev det tilladt i optog at medføre foreningsfaner, der i udpræget grad mindede om det tyske riges nyeste symboler. Uden den ønskede stramning af flaginstruksen var udviklingen gået i retning af, at de hjemmetyske grupper med stadig større selvtillid kunne samles og marchere under hagekorset, uden at politimynderne greb ind.

Den løsning, som ministeriet nu lagde op til, blev dog heller ikke til noget. Ministeriet ønskede alligevel ikke at udstede instruksen. Det skete under hensyn til den stadig mere spændte europæiske situation. Den foreløbige

kulmination kom med Tysklands overfald på Polen den 1. september 1939, hvor Hitler forsøgte at legitimere angrebet med polakkernes overgreb imod det tyske mindretal. Med besættelsen af Danmark den 9. april 1940 blev væsentlige dele af landets magtbeføjelser reelt sat ud af spillet.

I forbindelse med det tyske mindretals forventning om en genforening med Tyskland meddelte Refslund Thomsen den 20. juni 1940 justitsministeriet, at der blev forberedt en omfattende tysk flagning. Hvis der ikke indtrådte en afspænding, ville det være umuligt at holde flagningen inden for rimelige grænser. Først havde det tyske mindretal troet, at *Anschluss* ville finde sted den 15. juni på 20-års dagen for Genforeningen, og nu satte de deres lid til den 28. juni, datoen for Versaillesstraktatens underskrivelse. Håbet var, at Hitlers tropper på den dag ville slette endnu en af resultaterne fra Versaillesstraktaten. Führer Jens Møller havde på et møde den 16. juni indskærpet, at det var forbudt at flage med hagekors, men tilføjet i hvert fald ikke før den 28. juni. I avisannoncer blev der averteret med salg af hagekorsflag, og hjemmetyskere anskaffede sig flagstænger. Der fandt som bekendt ingen grænserevision sted, men under besættelsen var det ikke muligt at stramme reglerne. Opgaven var nu at forsøge at *begrænse* flagningen med hagekors.²⁴

Afslutning

Konflikterne i Sønderjylland omkring flagspørgsmålet var en indikator på, hvorledes forholdet var mellem det tyske mindretal og de danske myndigheder. Det er der ikke noget overraskende i – hvad der er nok så bemærkelsesværdig, er det, at de danske myndigheder havde særdeles svært ved at finde fælles fodslag på dette område. Den

sønderjyske baggrund herfor var fra 1934, at politiadjudantfunktionen var konstant under pres fra amtmandsfunktionen og i offentligheden især fra Venstre og Konservative, der helst så stillingen nedlagt – så selv i en politisk urolig periode i 1930'erne gjaldt det, at frænde er frænde værst.

Når det er sagt, må det alligevel fastslås, at de danske myndigheder, der sad inde med ansvaret – justitsministeriet, politiadjudanten og politimestrene formåede at holde såvel flagningen som mindretallets øvrige aktiviteter i ave. Det skyldtes, at det tyske mindretal i Sønderjylland var relativt svagt og indbyrdes splittet og ikke havde opbakning til deres grænserevisionskrav blandt de ledende nazister i Berlin. Hertil kom, at den efterretningscentral, som politiadjudanten opbyggede, havde et imponerende indblik i mindretallets virke og således ikke unødvendigt lod sig provokere. Et særdeles vigtigt forhold da netop provokation altid har været og er yderliggående ekstremisters våben imod demokratiet.

Hvad angår selve det at flage under almindelige forhold, er følelsen i Danmark over for flaget og nationalitetsfølelsen i det hele taget ikke den samme som for blot få årtier siden. Et forhold, der heller ikke ændres af fremkomsten af de danske roligans og deres brug af flaget. Jeg vil da gerne indrømme, at hvis jeg igen en dag skulle bosætte mig i Sønderjylland, er det ikke sikkert, at der skal stå en flagstang i haven.

Noter:

1. Åbenrå-Sønderborg amts arkiv. Fortrolige akter 1920-55. Pakke 15 1920-32. G-politi og retsvæsen, læg med titlen: Angaaende flagning med fremmede Flag i de sønderjyske Landsdele. Landsarkivet for Sønderjylland (LAA). Skrivelse af 29. juni 1920, hvor i der erindres om den *mundtlige* instruks, der tidligere var blevet givet politimestrene.

2. Først med lov nr. 123 af 1. juni 1929 indførtes den gældende danske lovgivning generelt i de sønderjyske landsdele, dog med visse bestemt angivne undtagelser. Se O.A. Borum: *Oversigt over den i de sønderjyske Landsdele endnu gældende Særlovgivning, 1931.*
3. Statspolitiet/Rigspolitichefen (1911-1954) fast journalnummer 43, Rigsarkivet (RA).
4. *Betænkning afgivet af Flaglovkommissionen af 19. juli 1927, 1929.*
5. Justitsministeriets 3. kontor 1082/1930, RA. De sønderjyske amtmænds og politimestrenes udtalelser i forbindelse med forarbejdet til instruksen ligger i Åbenrå-Sønderborg amts arkiv. Fortrolige akter 1920-55. Pakke 15 1920-32. G-politi og retsvæsen, læg med titlen: Angaaende flagning med fremmede Flag i de sønderjyske Landsdele, LAA.
6. Justitsministeriets 3. kontor 1082/1930 Og 1936/1642 (samlesag vedr. flagforanstaltninger m.m. med genparter af tidligere og tilgrænsende bestemmelser), RA.
7. Justitsministeriets 3. kontor 992/1933, RA.
8. Horst Wessel-sangen blev fra 1933-45 anvendt som Tysklands nationalsang på linie med *Deutschland, Deutschland über alles.*
9. I perioden 1920-1922 fungerede Fritz Jacobsen ligeledes som politiadjutant for Sønderjylland. Stillingsindholdet var dengang et noget andet. Organisatorisk var politiadjudanten 1920-1922 underlagt chefen for statspolitiet, mens han ved stillingens genoprettelse blev placeret direkte under justitsministeriet.
10. Væsentligt materialet vedrørende retningslinierne for stillingen ligger på følgende journalnumre; 1934/142, 1934/1421, 1934/1369, 1935/1350 i justitsministeriets 3. kontors arkiv, RA. Statspolitiet/Rigspolitichefen (1911-1954) fastjournalnummer 53 læg Politiadjutant stillingen, RA, samt i Åbenrå-Sønderborg amts arkiv: Fortrolige akter 1920-1955. Pakke 18. Særlige sager i. f.m. politiadjudanturet I 1931-39, LAA.
11. Dommeren i Åbenrås personlige brev til den daværende chef for statspolitiet Thune Jacobsen, dateret den 24. nov. 1933, ligger i arkivpakken Statspolitiet/Rigspolitichefen (1911-1954) fastjournalnummer 53 læg Politiadjutant stillingen, RA.
12. Således beskriver Refslund Thomsen selv forløbet i sin levnedsbetænkning. Kresten Refslund Thomsens privatarkiv 1 pk., RA.
13. Politiadjutantens arkiv 1934/160 vedrørende de Knivsbjergfesten 1933 og 1934 indeholder bl.a. Fritz Jacobsens instruks og indberetningen til ministeriet. De generelt fyldige journalsager for de årlige fester ligger foruden på 1935/1354, 1936/1922, 1937/5333, 1938/5700 og 1939/6021, LAA.
14. *Grænsevagten* 1934, s. 262-265, 269-270, 354-355 og 357. Udgivet af Grænseforeningen. Sønderjyske foreningers fællesråd. Redigeret af Vilh. La Cour.
15. *Grænsevagten* 1934, s. 110-112, og *Grænsevagten* 1935, s.132-137.
16. Justitsministeriets 3. kontor 1936/1642, RA..
17. Sst.
18. Se Otto Didrik Schack: *Grænsesind*, 1970, s. 195.
19. Materialet vedrørende flagspørgsmålet er samlet og journaliseret under justitsministeriets 3. kontor 1642/1936, RA, og Politiadjutantens arkiv 1805/1936, LAA.
20. Statsministeriets skrivelse af 19. okt. 1937. En 6 sider meget tæt redegørelse underskrevet af Th. Stauning selv. Bilag til justitsministeriets 3. kontor 1642/1936, RA.
21. Mens de danske myndigheder tøvede over for mindretallets propaganda, blev der skrevet ind over for flagning med hammer og segl. Med højstedetsdom af 5. oktober 1934 nr. 155/1934 blev D.C. Dynnesen dømt for den 7. november i anledningen af 16-årsdagen for sovjetrepublikkens oprettelse at have flaget med et stort og 10 mindre flag. Dommen er omtalt i *Ugeskrift for Retsvæsen* 1934, s. 1043-1045.
22. Beretning fra Politiadjudanten for de sønderjyske Landsdele, juli 1938, s. 58. Denne beretning er helt central for den generelle vurdering af det tyske mindretals aktiviteter. Originalen burde ligge på journalnummer 1674/1938 i justitsministeriets arkiv, men her mangler den. En kopi er fundet i Statspolitiet/Rigspolitichefens arkiv pakken med fastjournalnummer 43. Den konkrete episode fra 1938 er ligeledes omtalt i *Grænsevagten* 1938, s. 164-166. For partidagen den 21. maj 1939 se: *Grænsevagten* 1939, s. 273-278.
23. *Grænsevagten* 1939, s. 71-73.
24. Se: *Bilag til beretning til Folketinget afgivet af den af Tinget under 25. oktober 1950 nedsatte kommission i henhold til Grundlovens § 45. XIV. Det tyske mindretal under besættelsen. Bind 1, 1953, s. 24-25. 40, 67-70.*